

УДК 631.145:339.137.2

Гужвенко С.М.,

*асистент кафедри виробничого менеджменту та підприємництва
Сумський національний аграрний університет*

ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРІВ В АПК ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Визначено сутність кластеру, основні моменти його формування та функціонування, а також його вплив на стан регіональної економіки.

Ключові слова: *кластер, кластерний розвиток, конкурентоспроможність, інноваційна діяльність, агропромисловий комплекс.*

ВСТУП

Однією з найважливіших задач, яку необхідно вирішувати як в Україні так і в Сумській області зокрема, на сьогоднішній день є забезпечення стійкого розвитку регіонів і стабільного економічного росту на основі застосування інноваційних методів підвищення конкурентоспроможності в різних галузях економіки, у тому числі і в системі АПК. Одним з таких методів є створення територіально - виробничих комплексів - кластерів, здатних сконцентрувати навколо себе значні фінансові, технологічні, інноваційні, трудові ресурси, що дозволяють забезпечити стабільний економічний ріст і підвищення конкурентоспроможності галузей АПК.

В умовах розвитку багатоукладності в економіці аграрного виробництва в перехідний період до ринку, формування нових сільськогосподарських підприємств на основі різних форм власності потребують глибокого вивчення ефективності їх діяльності, розробки й організації застосування системи господарських механізмів функціонування корпоративних структур, дослідження ролі та значення організаційно-економічних і техніко-технологічних факторів у розвитку конкурентоспроможного агропромислового виробництва, його інтеграції у світове співтовариство.

Питанням розвитку та функціонування регіональних кластерів присвячені роботи зарубіжних вчених, таких як: М. Портер [1], Е. Лимер [2], І. Толенадо [3], Д. Солье [4], В. Фельдман [5]; роботи вітчизняних вчених: М.Ф. Кропивка, Д.І. Мазоренка, І.О. Белебега, В.В. Бакум [6], О.М. Ціхановської [7], а також праці вчених країн СНД:

Е. Д. Рижакова [9], Л.Г. Полбіциної [8], і багатьох інших.

Проведені дослідження щодо формування та функціонування агропромислового й зернового кластерів на території Каліфорнії, США, і Акмолинської області Республіки Казахстан стверджують про можливість створення агропромислового кластера і на території Сумської області. Успішне запровадження даного кластера обумовлене схожістю спеціалізації агропромислових підприємств; наявністю достатньої кількості великих і дрібних підприємств, розвинутою мережею науково-дослідних інститутів, дослідних станцій, що займаються розробкою і впровадженням перспективних технологій у галузі АПК, наявністю вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку кадрів для всіх галузей АПК і ін.

Але слід звернути увагу на те, що при створенні регіонального кластера необхідно враховувати наступні негативні тенденції: зменшення чисельності сільського населення; невисокий рівень розвитку транспортної інфраструктури, високий ступінь зношеності сільськогосподарської техніки, труднощі розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури в районних центрах і селах; відсутність єдиної державної концепції розвитку кластерів у пріоритетних галузях АПК.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у дослідженні сутності кластерної моделі розвитку регіональної економіки та порівнянні кластерної економіки з плановою.

Основними завданнями дослідження є: визначити особливості кластерного розвитку в сфері АПК; визначити основні переваги кластерної економіки над плановою; визначити основні родинні й підтримуючі галузі АПК Сумської області; відобразити основні етапи формування регіонального кластеру, а також роль держави та її вплив на розвиток кластерів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Одним із пріоритетних напрямків розвитку економічної політики, спрямованим на підвищення конкурентоспроможності держави, є створення галузевих кластерів.

Дотримуючись визначення М. Портера, «кластер – це група взаємозалежних компаній, що географічно сусідять, і пов'язаних з ними організацій, що діють у певній сфері, характеризуються спільністю діяльності й взаємодоповнюючих один одного». Територіальне охоплення кластера може варіюватися від груп виробництва одного міста або штату (регіону) до країни або навіть

декількох країн, що є сусідами. Кластери мають різну форму залежно від своєї глибини й складності, але більшість містить у собі: компанії «готового продукту» або сервісу; постачальників спеціалізованих факторів виробництва, механізмів, сервісних послуг; фінансові інститути; фірми супутніх галузей; урядові структури, що виявляють вплив на кластер і можуть розглядатися як його частина» [1, с. 215].

Також кластерний підхід до вивчення економічних процесів формування конкурентоспроможності застосовується і в ряді інших теорій. Е. Лимер [2] розглядав кластери з високим рівнем кореляційного експорту при аналізі торгівлі на національному рівні. Французькі вчені І. Толенадо [3] й Д. Солье [4] використовували поняття «філь'єри» для опису груп технологічних секторів. Формування філь'єрів пояснювалося залежністю одного сектору від іншого за технологічним рівнем. Таким чином, філь'єри являють собою більш вузьку інтерпретацію кластера, тому що ґрунтуються на одному із критеріїв виникнення кластера – на необхідності створення технологічних зв'язків між галузями й секторами економіки для реалізації їх потенційних переваг. Сучасні теорії розвитку конкурентоспроможності на основі кластерів розроблені В. Фельдманом. Переваги даної теорії полягають у тому, що вони засновані на великих емпіричних дослідженнях диверсифікаційних форм у різних країнах [5, с. 35].

Результати наукових досліджень вітчизняних вчених ще раз доводять, що кластерна модель розвитку регіональної агроєкономіки заслуговує на увагу, і є досить перспективною для подальшого втілення у життя. Так, М.Ф. Кропивко, Д.І. Мазоренко і ін. [6, с. 8] підтверджують, що при функціонуванні кластерів проявляється синергетичний ефект від взаємодії підприємств, які взаємопов'язані з випуском певного виду продукції. В кластері передусім забезпечується об'єднання зусиль підприємств, органів управління, суб'єктів інвестиційної та інноваційної діяльності на певній території, що дає переваги у конкурентній боротьбі, сприяє впровадженню інновацій і раціональній організації постачання, виробництва й збуту, завдяки підвищенню конкурентоспроможності продукції, проведенню гнучкої політики, необхідної в умовах сучасної ринкової кон'юнктури.

О.М. Ціхановська [7, с.153] стверджує, що характерною відмінністю кластерів від інших типів об'єднань є їхня орієнтація на розв'язання проблем розвитку території, наявність внутрішнього конкурентного середовища, сильних конкурентних позицій на ринку, стійких зв'язків з виключенням зі свого складу формальної структури, регулюючих і координуючих органів, наявність конкурентного середовища у середині кластера, сприяє постійному удосконаленню виробничих процесів та впровадженню інновацій, з метою підвищення конкурентоспроможності своєї продукції. В зв'язку з цим, а також із

об'єктивністю регіональних переваг, кластер має апріорно заданий тривалий життєвий цикл і тому найбільш прийнятний для реалізації стратегічних цілей його учасників.

Починаючи із середини 90-х років дослідження, присвячені аналізу кластерів конкурентоспроможності, стали широко обговорюватися світовим науковим співтовариством. Методи кластерного аналізу постійно удосконалювалися. Однак засоби візуалізації кластерної структури й факторів конкурентоспроможності залишилися колишніми: трохи модифіковані моделі, засновані на роботах М. Портера: структура кластера (рис. 1) і модель "Діамант". У модель "Діамант" фінські економісти додали блок "Міжнародна ділова активність" (International business activity) у якості третьої зовнішньої сили, що враховує глобальні економічні процеси (рис. 2).

Виходячи з даних досліджень, відображуючи динаміку відносних переваг, кластери формуються, розширюються, поглиблюються, але можуть також згодом звужуватися і розпадатися. Подібна динамічність і гнучкість кластерів є ще однією перевагою в порівнянні з іншими формами організації економічної системи. Згодом ефективно діючі кластери стають причиною великих капіталовкладень і пильної уваги уряду, тобто кластер стає чимсь більшим, ніж проста сума окремих його частин. Центром кластера найчастіше буває кілька потужних підприємств, при цьому між ними зберігаються конкурентні відносини. Концентрація суперників, їх покупців і постачальників сприяє росту ефективної спеціалізації виробництва.

Рис 1. Структура кластера [10]

При цьому кластер дає роботу й безлічі дрібних фірм і малих підприємств. Крім того, кластерна форма організації приводить до створення особливої форми інновації – «сукупного інноваційного продукту».

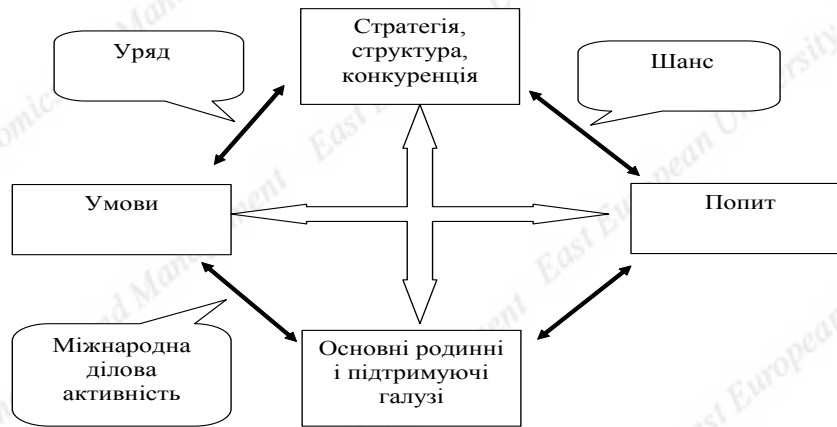

Рис 2. Модель «Діамант» [10]

Об'єднання в кластер на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних наукових і технологічних винаходів, а певну систему поширення нових знань і технологій. При цьому найважливішою умовою ефективної трансформації винаходів в інновації, а інновацій у конкурентні переваги є формування мережі стійких зв'язків між усіма учасниками кластера. Але, для того, щоб на регіональному рівні запрацювали інноваційні моделі розвитку (до яких ми відносимо і кластерну модель) необхідно подолати як застарілі стереотипи мислення самих товаровиробників, так і ланцюги формування регіональної економіки взагалі. Основні відмінності та переваги кластерної економіки у порівнянні з плановою нами відображені в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння кластерної та планової економік

Планова економіка	Кластерна економіка
1. Економічна політика здійснюється централізовано	1. Економічна політика має на увазі значну автономність інститутів на регіональному й місцевому рівнях
2. Зв'язки виробників / споживачів розглядаються з державної точки зору	2. У регіонів є спеціалізація по галузям, у яких вони конкурують
3. Відносини між виробниками й споживачами визначені й будуються навколо виробництва заданих товарів і послуг	3. Зовнішні можливості виробників та наукових установ підсилюють продуктивність і динамізм цілого кластеру
4. Географічне розміщення пов'язаної економічної діяльності визначається виходячи з політичних міркувань і питань безпеки	4. Географічний вибір ґрунтується на економічній привабливості місця розташування; виробники групуються один з одним з метою одержання переваг, які забезпечує кластер
5. Виробники концентруються на обмежених елементах ланцюжка доданої вартості і їм не вистачає потенціалу в області маркетингу	5. Масштаб й обсяги виробника визначаються економічною ефективністю, включаючи доступ до наявних у навколишньому кластері спеціалізованих навичок

Занепад сільськогосподарського виробництва, збитковість більшості сільськогосподарських виробників не дозволяють розв'язати завдання надійного продовольчого постачання, як того вимагає соціально-економічна обстановка. Було виявлено, що сільськогосподарський регіон може ефективно розвиватися в тому випадку, коли система підтримуючих і родинних галузей АПК буде більш-менш згрупованою в регіоні, утворюючи кластер.

До родинних галузей у регіоні Сумської області нами віднесені галузі, що виробляють та переробляють продукти харчування й сільськогосподарську сировину. До підтримуючих галузей віднесені галузі, що створюють умови для функціонування родинних галузей (табл. 2).

Таблиця 2

Основні родинні й підтримуючі галузі АПК Сумської області

Підтримуючі галузі	Родинні галузі
<ul style="list-style-type: none">- ремонт сільськогосподарської техніки;- кормова;- мікробіологічна;- комбікормова;- мінеральних добрив і засобів захисту рослин;- насінництво;- ветеринарія;- паливно-енергетичний комплекс;- фінансово-кредитні установи;- страхові організації;- будівництво;- транспорт;- науково-дослідницька та освітня	<ul style="list-style-type: none">- переробна;- харчова;- легка;- ремонт устаткування для легкої та харчової промисловості;- торговельно-посередницькі організації

Взаємодія галузей, їх синергетичний ефект особливо важливі на регіональному рівні, де повинен формуватися так званий кластер. Особливо важливим є виявлення та підтримка так званих «центрів росту». У якості «центрів росту» на території агропромислових зон можуть виступати населені пункти, де розташовані підприємства з переробки сільськогосподарської продукції, племінні тваринницькі й насінницькі господарства, репродуктивні свинарські й птахівницькі підприємства, наукові, дослідно-виробничі й навчальні заклади.

Таким чином, створення кластерів може бути ініційоване по географічному принципу, тобто там, де спостерігається висока концентрація аналогічних підприємств як по виробленій продукції, так і по принципах організації. Дотримання географічного принципу створення кластерів дозволяє підсилити синергетичний ефект від присутності не для тих підприємств, які беруть участь в основному технологічному процесі, але також і для тих, що обслуговують основні підприємства. Завдяки цьому створюється деяка локальна самодостатня інноваційна економіка, спрямована на виробництво обмеженого числа продуктів гарантованого збуту як в рамках кластера,

так і за його межами.

Формування кластеру містить у собі чотири взаємозалежні етапи. По-перше, необхідно визначити виробничий напрямок підприємств кластера: основні родинні й підтримуючі галузі. Учасники кластера повинні більше вигравати від його створення, чим програвати від зростання конкуренції.

По-друге, слід оцінити природно-кліматичні умови і їх придатність для цілей створення кластера, використовуючи природне й адміністративне районування.

По-третє, слід визначити, які підприємства повинні бути включені в структуру кластера як «центри росту».

Четвертий етап включає визначення стратегії розвитку кластера. Зміст створення кластера полягає в доданні йому особливих абсорбційних властивостей, завдяки яким учасники кластера можуть одержувати інформацію, необхідну їм для власного розвитку й для розвитку кластера.

Отже, кластерна модель сприяє підвищенню конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіону, а також покращенню рівня і якості життя населення даної території. Тому подальший розвиток кластерів має важливе значення як для регіональної економіки так і в цілому для держави. Нами запропонована доцільна роль держави та її вплив на розвиток кластерів:

- успішна кластерна політика будується на обґрунтованій загальноекономічній політиці;
- держава повинна підтримувати розвиток всіх кластерів, не вибираючи серед них переможців;
- державна політика повинна підсилювати існуючі й виникаючі кластери, а не створювати зовсім нові;
- держава може закладати нові кластери шляхом залучення прямих іноземних інвестицій;
- роль держави в кластерних ініціативах полягає в сприянні й участі. Найбільш успішні кластерні ініціативи є продуктами співробітництва державного й приватного сектора;
- уряд не повинен надавати субсидії, установлювати пільгові тарифи, звільняти від дії законів про конкуренцію, надавати податкові пільги й т.д. для розвитку кластерної ініціативи.

ВИСНОВКИ

Розуміння кластерної філософії швидко й глибоко проникає в усі сфери світового співтовариства. Самі кластери стають ключовим

компонентом національних і регіональних програм економічного розвитку. Щоб бути активними гравцями на конкурентному ринку, кожному учасникові слід оволодіти вмінням консолідувати свої зусилля з іншими динамічними компаніями, бути готовим функціонувати в мережі структур, де всі партнери доповнюють один одного, кожний створюючи свою частку додаткової вартості.

Процес розвитку конкуренції регіонів на основі кластерної моделі несе із собою позитивні й негативні наслідки, сприяючи посиленню одних регіонів і ослабленню інших. Не можна не враховувати того, що гальмами розвитку вільної конкурентної боротьби регіонів на основі кластерної моделі є елементи ментальності багатьох керівників, заснованої на вірі у всесилля централізованого управління й невір'ї в можливості реалізації місцевих ініціатив.

Практика кластеризації економіки в багатьох країнах світу переконує в тому, що оволодіння механізмами конкурентної боротьби є об'єктивно необхідними й служать каталізаторами активізації внутрішніх потенціалів регіону і додатковим фактором забезпечення стійкого регіонального розвитку.

SUMMARY

Clusters it is much better than branches, sweep communications between manufacturers, spread and implant technologies, skills, the information, marketing. Within the limits of cluster economic policy occurs not only eduction of the most successful locales, but also is undertaken attempt to unite separate resources and programs in groups of the interconnected branches which are rather competitive at local level.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Портер М.Э. Конкуренция: Пер. с англ. – М.: Вильямс, 2006. – 608 с.
2. Leamer E.E. Sources of International Comparative Advantage: Theory and Evidence // Cambridge, MIT Press, 1984.
3. Toleno J. A Propos des Filieres Industrielles // Revue d'Economie Industrielle. - 1978. - Vol.6, №4. - P. 149-158.
4. Soulie D. Filieres de Production et Integration Vertical // Annales des Mines. – Janvier 1989. - P. 21-28.
5. Feldman V.P., Audretsch D.B. Innovation in Cities: Science based Diversity, Specialization and Localized Competition // European Economic Review. – 1999. – № 43. – P. 31 – 39.
6. М.Ф. Кропивко, Д.І. Мазоренко, І.О. Белебега, В.В. Бакум. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 7 - 15.
7. Ціхановська О.М. Кластеризація як новий методичний механізм розвитку сільських територій // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 153-155.
8. Полбицына Л.Г. Формирование кластеров в АПК как эффективный инструмент регионального развития / Научный вестник Уральской академии государственной службы.-2008.- № 2(3). – С. 72-74.
9. Рыжаков Е.Д. Кластерное развитие агропромышленного комплекса // Региональная экономика. – 2007. – № 14 – С.34-40.
10. Кластеры конкурентоспособности // <http://www.expert.ru/sever/current/sanal.shtml>